

Areslipen and-i Evropa

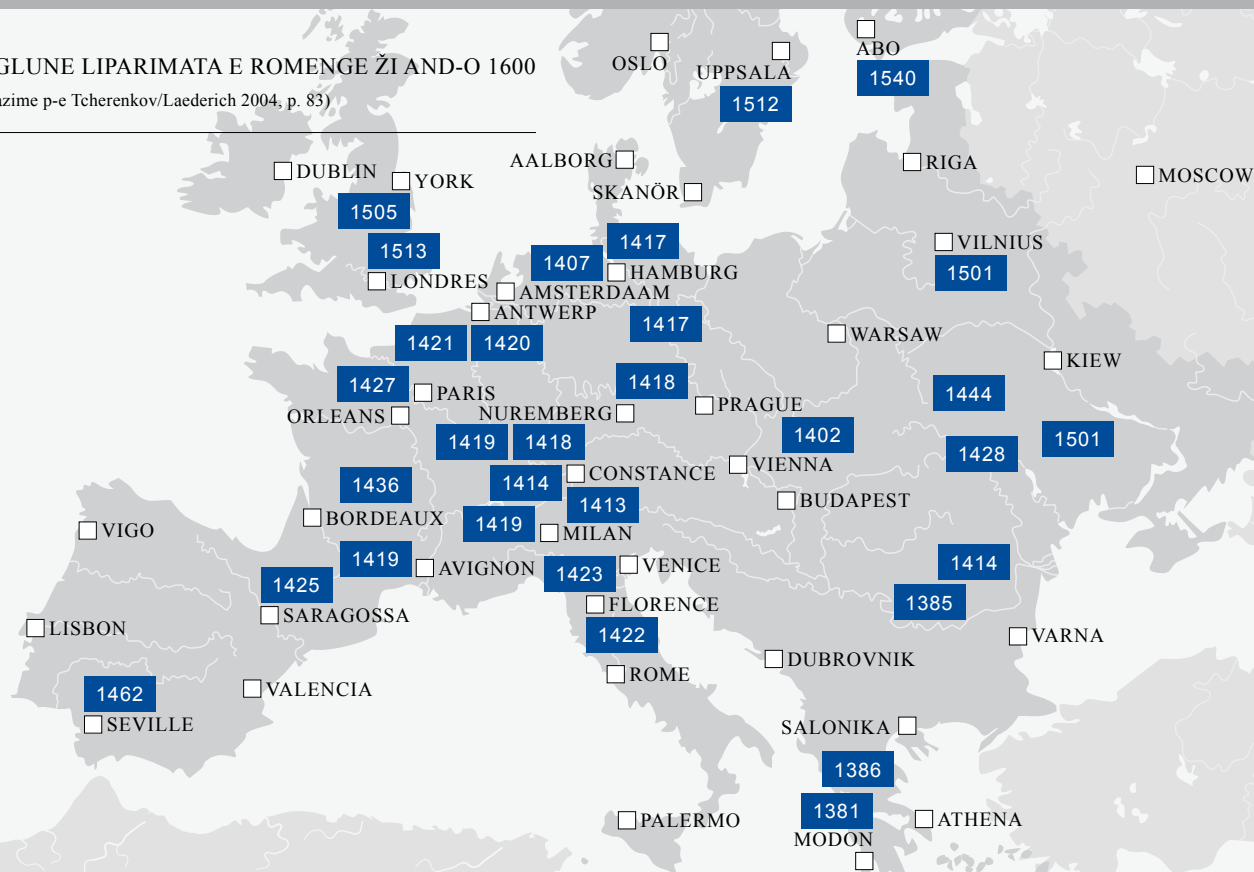
Kompilacia
katar e editorja

Anglutne liparimata andar i telutni-diversutni Evropa | Anglutne surse andar i maškarutni Evropa | E Roma sar organizime grupura spiritualo-phirutnege (Pilgrimjenje) | Rezònura vaš i migràcia karing i ratutni-rig / vest | E anglune avile: Avilipen dekatar o 1417 k-o 1421 | Lila slobodo-phiripnaske | Aver avimata ži and-o 1435 | Bipakiv thaj došaripnata – knipen durjaripnaske, deportacia thaj avričhudipen

► E roma probabil ke aba živenas and-o Bizantikano Imperiumo, and-i aria le akanutne Greciaki, anglal o berš 1200. Nais e bare numeroske liparimatengo pal-e roma kerde le thanutne populaciendar de katar o berš 1400 orde, dašti sikaven pes preciz lenge droma andr-i Evropa. And-o 1450, e roma phirde, šaj phenel pes, and-i sasti Evropa. And-i Maškarutni Evropa, e anglune deportacije thaj avričhudipnata aba sas kerde and-i kodoja vrama. Na but vrama maj dur, kadaja si te ligarel e organizime persekuciende.

E ANGLUNE LIPARIMATA E ROMENGE ŽI AND-O 1600

Ill. 1 (pazime p-e Tcherenkov/Laederich 2004, p. 83)

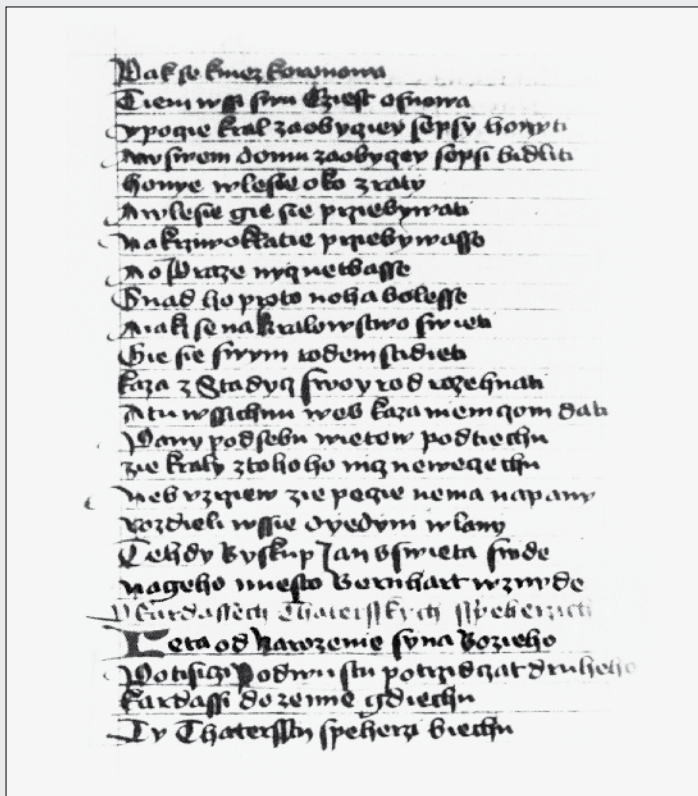

ANGLOALAV

Nanaj bare liparimata palal i asiatikani thaj i purani (i rano) evroputni istoria le romengi, isi numai indiçija, savengi interpretacia, ande jekh baro senso, isi inke topika e školutne diskusiengi. Šaj nijekhvar na resasa te žanas čačipnasa

sosqe, sar vaj kana ačhile e roma and-i Evropa angluni var. Pe kadaja ideja, i perioda maškar 1200 thaj 1500 anel vase-impourtano paruvipnata: de katar o 14-to šeliberš orde, i kontemporano evidenca sikavel zurales ke o norodo thaj e grupura savende kerel pes referencia sas čačipnasa e roma.

Isi generalo prinžardo ke e roma aba žinvenas and-e evroputne riga le Bizantikane Imperiumoske anglal e 13-to šeliberšestar. Ama inke nanaj dosta klaro i vrama kana e anglutne roma tradinile čačipnasa karing o uprunipe/nord katar lenge thana/settlementura and-i Grecia. Sa kadja, nana žanas soske thaj sode roma

III. 2

Phenda pes ke jekh andar e anglune liparimata/mencionmata le romenge and-i Evropa šaj te oven arakhle and-e Purani Čehitiko Kronika le Dalimileski. Kadaja kronika, andar pretele o berš 1300, liparel/mencionisarel e "tartaro observerjen". Sar vi and-aver nesave kazura, i konekcia maškar e roma thaj kadala nanaj bikontestaciaki. (Kadaja kopia k-i Kronika le Dalimileski si inkerdi and-i Themutni Pustikelin/Libraria andar Viena)

III. 3

Rom sastirno ažutorjesa, pretele 1600. (katar Gronemeyer / Rakelmann 1988, p. 122) (Detalio)

teljarde andar o Bizantikano Imperiumo. Sa maj šajutno/probabilo, korkorutne grupura gele karing o uprunipe/nord de katar i paš le 14to šeliberšeski orde. Anglutnes, e dokumentura na musaj vakeren pal-e roma, thaj šaj te oven drabarde/čitisarde sar evidenca avere manuškane grupurengi. Ama, andar 1385 orde si amen dokumentura save dikhen e romen and-i Valachia, and-i akanutni Rumunia. Astarindoj andar kodoja vrama, e roma si liparde/mencionime sa maj but haj maj but, kadala dokumentura sikaven sar grupura romenge phirde p-i evroputni phuv. Aba

and-o 1435 e roma sas but-prinzarde ande sa maj but evroputne diza/forura.[III. 1]

E žanipnata pala' e neve avile manuša na barile sa kadja sar barilo o numero lenge liparipnatengo. Isi mencionime/liparde lila slobodo-phiripnaske dine katar e thagara, bare-raja thaj katar papja, thaj paramisja spiritualo-phirutnena (pilgrimjenca), save sas te putren drom jekhe amalikane recepciake and-i durutni Maškarutne Berša (Middle Age), zurales phende le kristianismostar. Butja sar o baxtako-phenipen thaj o drabaripen and-o vast, vaj bipakivale daštupnata sar

si o čoripen si sa kadja liparde – e thaneske europeanura dikhle numaj so dašti dikhenas. Vaj so kamenas von te dikhen. But andar e purane surse došaren e rome imoralitatatar thaj bidevelipnastar/bipakivatar, vaj spionažostar vaš e xoraxane, thaj, generalo, dikhen len sar "tradorija"/"xoxamne" thaj "na-lojalo" manuša, ama bi te ovel evidenca. Kadja, e purane evroputne liparimata čitren/sikaven jekh klaro situacia le romengi; ama isi jekh bičači piktura, jekh karikatura, savi inke formisarel o dikhipen le gžazengo pe roma ži avdives.

ANGLUTNE LIPARIMATA ANDAR I TELUTNI-DIVESUTNI EVROPA

Andar o maškar le 14-to šeliberšesko orde, e telutne-divestutne Evropake dokumentura liparen grupura manušenge save, pe doš, pakjanja pes e anglutne rodjarnendar ke si roma. Isi, misaljake, jekh serbikano dokumento ande savo o thagar Stefan o IV-to bičhaldjas manušen save siven, sastrarjen, manušen save keren grastengezenja thaj nesave "C'ngari" k-i monasti-

ra andar Prizren and-o 1348. Phenda pes ke kodola palal si "ciganja"/"gypsyura". Ama fal pes ke sas lipardo numaj jekh aver negoco/buti: and-i medievalo serbikani čhib, "c'ngar" isi "kerutno tiraxengo/podematengo" [III. 2]

Dokumentura andar e purane rumunikane Principatura, Molova thaj Valachia, save butivar liparen diipnata/giftura saste societeturenge, si e anglutne save vakeren čačipnasa pal-e roma. O Dan o I-to, vojevodo le Valachiako, čačarel/konfirmisarel nesave diipnata/giftura le Mo-

nastirjake i Šuži Maria, Tismania, and-o 1385, ande save sas thode vi 40 "säläše" (jekh alav kaj avel andar i xoraxani čhib, savo sikavel familie vaj caxrenghe khetanipnata) "atigani"-enge ("ciganja"). Paše, and-i Moldova, o Aleksandro o Lačo kerdar sar 31 "chelyadi" (alav kaj avel andar i serbikani čhib, sa le mandaipnasa/sensososa "sälaš") "tigani"-enge thaj 12 caxre "tartari"-enge le monastirjake Bistrita. Kontrar e purane dokumentura, žanel pes čačipnasa ke pal-e roma vakerele pes odothe. Ake, dašti phenel pes ke e roma

A Die Zigeuner nicht inzuladen noch zu gedulden.

Len vnd jeglichen Churfürsten, Fürsten, Prelaten, Grauen / Herren, vom Adel / auch den Stetten / des Bundes in Landt zu Schwaben / Ein-
bieten wir: Römischer Kayserlicher, vnd Hispanischer Küniglicher Mayestat, Churfürsten / Fürsten, vnd anderer Stennde des Bundes zu Schwab-
ben, Botschafften / Hauptleuten, vnd Räte / perz zu Ulm versamelt, vrmser vnderthanig willig vnd geflissen / Auch güntlichen grats, vnd freundlich
dienst, wie es dann, ains yeden Stennds wesen nach bescheyen soll / zu vor. Vnd fügen amten yeden Stennd, als vorlantz zuwissen / Nach
dem / wie meniglich waisst, die Zigeuner, welicher ernd vnd ort, ym vnd aussershalb des Bundes Sy bißher, hin vnd wider gezogen, vnd sich ent-
halten vnd vndereschlaufft, dem gemainen Mann, auf dem Landt, vnd fürst, vast schädlich vnd nachteilig geschamdelte. Das wir demnach,
in bedacht desselben / Auch auß andern meeren redlichen vnd beweglichen günten Ursachen, für ymal noedurfstag vnd güte angesehen vnd beschloß
sen haben / Das sich solicher Zigeuner, billich erweisset / Vnd die in der Bundes Stennd Oberkauten vnd Gebieten, nit eingelassen vnd gedulde wer-
den sollen, etc. Vnd solicha hianit ainen yeden Bundes Stennd erueckunde nit lassen wöllen / Vnd ersüchen darauf ainen yeden Bundes
Stennd, wie sich das, ains yeden Stennds vnd wesen nach / gebüet, zum höchsten. Das sich ain yeder Bundes Stennd, vnd verwandter /
Solichen vrmser günten bedencker vnd beschluß / gemey halcken / die Zigeuner, in seinen Fürstenthumben, Oberkauten, vnd Gebieten / nit einlas-
sen, gedulden, noch denen, ainichy enthalte vnd vndereschlaufft, zu lassen noch gestatten / Sonnder die selben, außtreiben, vnd verweyssen. Vnd
wa ainichy Bundes Stennd vnd verwandten / solicha züschwer sein wöllte, vnd derselb / ainen amden / Umb hillff vnd züzug deshalb ersüchen
wölte / Dasselbig, Wie sich / vermög der Bundes Aynung gebüet, vollziehen vnd laufften, vnd das nit vnderlassen wölle / Dann wa
sich ainichy Bundes Stennd, in sollichem züzug, seömig halcken vnd erzeigen / Vnd dadurch dem Annern / oder den Seinen / Schad vnd Nach-
teil erstien / Würde wir verursache, den selben Schaden, an Jme, zu erhollen / Geben, vnd nit vrmser der Dreyen gemainen Haupt-
keiser Seizen bescheyen, befigelt / Am zwainyggsten tag, des Monats Nouambis. Anno .x. Neun vnd zwainyge.

III. 4

“Die Zigeuner nicht inzuladen noch zu gedulden” (“Ma akharen vaj ma tolerisaren e gypsyuren”): Kado lil dino avri and-o 1529 jekhe feder-
aciatar e njamcikane forengi, dučipnatengi thaj žudecurengi/kountjengi (“Schwäbischer Bund”) zorphenel kaj e “Zigeuner” (“gypsyura”)
te na oven mukle pe lenge phuvja.

(katar Gilsenbach 1994, p. 137)

thanjarde and-o Balkani maksimum and-o
dujto dopaš le 14-to šeliberšesko.

Ande dunavitiko principatura, von
sas mištoavile pe baza lenge dastipnatengi
(abiliteurengi). Kašte prezervisaren sada-
jekhutnes o esencialo ekonomikano fak-
tori reprezentime e romendar, e raipnata
haj i Khangeri ačhavda len katar o phirut-
nipen. Le vaxtesa, e roma resle te oven
and-o xulaipen (i proprieteta) le theme-
sko, le Khangerjako vaj le bare xulajengi
phuvjengere, ži kana i robija sas phagli
and-i Rumunia and-o 1856.

O avilipen le romengo and-o Rai-
pen le Ungrosko našti te ovel arakhlo ande
jekh precizo vrama. De katar o 1370 orde,
o alav “cigan”, ande verver variante, sas
dikhlo sar jekh familiako-anav, ama kado
ni sikavel musaj ke kodola saven sas len
kadava anav sas roma. Madikh kana sas
o anglutno vaxt kaj e roma resle and-o
Ungro, musaj te phenel pes ke roma sas
primime/akceptuime athe jekhe bare gra-
dosa tolerancako desar and-aver thema.
Lengo žanipen and-i buti le sastiresa thaj
and-o keripen le labnengo/armengo kerda
len but rodine, thaj von sas protežuime le
thagarestar. Privatno buti le romenca tru-
bular aprobime le thagarestar. Misaljake,

and-o 1476, e themutne le foroske Herr-
mannstadt trubula te mangel o akceptimos
le Matejosko Korvin kašte šaj len romen
k-i buti ande suburbije. [III. 3]

ANGLUTNE SURSE ANDAR I MAŠKARUTNI EVROPA

Jekh nota andar “Hildesheimer Stadt-
rechnung” (o lil le xale-lovengo), andar
1407, patjal pes generalo ke si i maj pu-
rani evidenca kaj sikavel o avilipen le
romengo and-i Germania. Phenel pes
othe ke “am 20. September den Tataren
... für einen halben Stüber Wein gegeben
wurde” (and-o 20 septembra, dia pes le
tartarjenge varesavi mol). Akanutne-vra-
maqe rodipnata sikavde kaj e manuša li-
parde ande kadaja nota sa maj probabilo
na-s roma. Ama o anav “tartarja”, savo
sas labjardo/utilizime vaš e roma mini-
mum andar o 15-to šeliberš karing orde,
panda si labjardo and-I Upruni Germania
thaj and-i Skandinavia.

And-o 1414, o “Wochenaus-
gabebücher” (o lil le kurkeske xale-
lovengo) le forosko Basel liparel jekh
“pagino” / “bipatjalno” kaske “le milasa

le Devleski”, dine pes 10 šilingurja katar
o foro. Ni ande kadava kazo na-j siguro
ke vakerele pes pal-e roma, odoloske so
ande kodoja vrama e avrutne sas ana-
vjarde “paginura” / “bipatjalne”. Ama
and-e berša thaj e deše-beršenge kaj
avile pala’ kodo, o anav “bipatjalno” sas
dino sar sinonimo le “ciganjenge” andar
njamcikane-čhibaki aria.

E “ciganja” sikavdile, sa kadja,
and-o Hesse, and- 1414. Ama o xromo-
saripen ande “Hessische Chronik” pala’
lengo avilipen sas kerdo čak 200 berša
pala kado evento, thaj atoska našti žanel
pes čačipnasa o vaxti lenge avilipnas-
ko. Pala’ sar sikavel i “Meißner Chro-
nik”, savi sa kadja sas xromosardi ande
jekh durutno vaxti, e “zigani” aba sas
avričhudine e thanestar and-o 1416.

E ROMA SAR ORGANIZIME GRUPURA SPIRITUALO- PHIRUTNEGE (PILGRIMJENGE)

Andar 1417 karing orde, e kronikarja bute
evroputne themengere nakhavde and-e
kronike o avilipen le romengo, save sas
anavjarde – palal e žanipnata le kronikar-

III. 6

Roma spiritualo-phirutne. Gravura katar Jacques Callot, 1622

(katar Hancock 1987, p. 15) (Detalio)

jengere thaj palal e infromacije dine le neve avilendar – “tartarja”, “egiptianura”, “egiptleut”, “bipatjalne”, “saračenja” vaj – aba – “ciganja”/“gypsyura”.

And-e Maškarutne thaj Ratutne Evropake diza e roma avile ande bare grupura, tradine manušendar raikane/nobiliaro titlurjenca, thaj mangelas jekh statuso spiritualo- phirutnengo (pilgrimjengo). Palal e kontemporano deskripcie, ande kasave “grupurja pilgrimjengere” sas 30, 100 thaj univar maj but 300 manušendar, save phirenas telal vaj opr-e grastende. Kana na sas mukle and-e diza, von lodenas/kampisarenas and-e putarde gavende, paš al e diza. Lengere šerutne phenenas penge “dukurja”, “kontja” vaj “vojevodorja”. Len sas len i jurisdikcia lenge grupureng, urjavenas gada maj šukar de sar okolaver manuša le gruposke, thaj sadajekh phirenas opr-e grasta. [III. 6]

Pala’ sar sikaven e kronike, e šerutne prezentisarenas pes oficial k-e raipnata le dizengere kana resenas othe. Butivar, von sikavenas lila slobodo-phiripnaske vaj rekomendacije katar e religiozo thaj šelberšutne raja, save denas len jekh slobodo phiripen thaj protekcia mamuj e atakurja. I kadja-phendi religiozo motivacia lengere phiripnaski putrelas lenge drom te oven akceptuime amalikanas. Ande kado, i duti/obligacia te ažutisares le phirutnen/pilgrimjen xabesa,

kheresa thaj lovenca, jekh obligacia kaj sas lili but seriozo and-i medievalo societeta, sas lenca but mišto. O xramosari-pen ande verver lila xale-lovenge sikavel ke kadaja kristianikani duti/obligacia sas čačardi sarkaj, barem kana sikadjonas e roma.

Kašte oven patjande spiritualo-phirutne (pilgrimja), e roma phenenas paramisja nasul-falipnaskere (pokaipnaskere) save mukle jekh bari impresia. E roma butivar denas motivacia penge phiripnaske sar kana si jekh phiripen potinipnaske le došengo, savo dia pes lenge te keren les jefta berša, anda kodo kaj xasarde o kristianismo. Maj pala’ kodo, avile panda duj rezonura: o bikamipen te den kher/ačhavipen le Josifoske thaj le Mariake, thaj o našipen le israelicjengo andar o Egipeto.

I ideja te sikaven pes– vaš lengo mištipen – sar spiritualo-phirutne (pilgrimja) kana teljarde andar i Grecia šaj lile lan andar o kontakto kodole kristianurenca sav bešle temporaro and-o Epiro thaj and-o Peloponese, and-i vrama lenge phiripnaski karing i Somnal Phuv. Sa kadja, o “Tikno Egipto”, savo, ande surse dekatar 1418 orde sas dikhlo sar o them katar aven e roma, avel katar jekh “gypsi” kolonia/setlmento “Gyppe” paš-o Modon (Peloponese). O “Tikno Egipto” (and-i aria Peloponese) sas varesavi

KALE SAR E TARTARA

Pala’ sar phenen o dominikano korkoripnasko-rašaj (monk), Herman Korner, sas pretele 300 manuša, murša thaj džuvlja, phenindoj penge “Secaner”, save sas “teribilo te dikhes len” thaj “kale sar e tartara”. Von sas, phenel kado rašaj, tradine jekhe dučestar thaj jekh kontestar saves sas les lengi jurisdikcia/xulapen. Kadala “secaner” sikavde lila slobodo-phiripnaske katar e princura, thaj special katar o Sigismund, katar o Sfunto Romanikano Imperiumo, thaj kadala sas tretime “amalikanas”. O kronikari phenel soske e roma bešenav avri katar e foroske udara: but andar lende sas čora thaj sas o risiko te oven astarde thaj phandade. Fal pes ke e lila slobodo-phiripnaske na sas

vrama patjando sar ovindoj o “čačutno” Egipto – o them kaj thavdel o pani Nil – e kronikarjendar. Phandlo kadale došatar si vi o došalo anav savo sas labjardo kašte sikavel e romen, “egiptianurja”, jekh alav bute variaciencia (“gypsyura”, “gitanura”, “egypter”) savo panda si o maj labjardo alav vaš e roma.

Šaj si i anglutni var kana numaj jekh limitime numero romengo phiren and-i Evropa: andrediipnata le romenge and-e perutne diza thaj regionura keren pes pe tikne periode vaxteskere, thaj e šerutnenge anava (Andreas, Michael) bešen sa kadja. E verver andrediipnata lengere ingerel kodoleste ke dašti patjal pes ke numaj o maškar/nukleo le gruposko bešlas khetanes i sasti vrama. Fal pes ke tikne grupura ulavdile okolaverendar thaj lile aver droma.

REZÒNURA VAŠ I MIGRÀCIA KARING I RATUTNI-RIG / VEST

E romenqi migràcia karing i Maškarutni thaj Ratutni Evropa kerda pes jekhvar le xoraxane (turkikane) invaziasa and-i Telutni-Divesutni (Sud-Estuni) Evropa. And-i vrama kana lile e Balkanurja, e xoraxaja peravde forura, diza thaj khangerā. Sasto regiono sas peravdo. Anda kado, isi vareso logiko so e roma

dosta kašte proteguisarel e romen mamuj e represalija andar o foro Hansa kana žumavenas te čoren vaj kana čorenas čačipnasa. Vaj ke e autoritetura thode jekh maj zoralo maripen/represalija vaj ke i populacia rodia revenge, nanaj klaro. Ama, jekh kotor andar kadava grupo gelo karing i Telutni Germania and-e anglutne čhona le beršeske 1418. Phenel pes ke o foro Frankfurt dia “kodole melale manušen andar o Tikno Egipto” 4 poun-dura/lire thaj 4 šilingurja manreske thaj maseske, and-o šovto čhon (juno) kodole beršesko. Kasavi nota isi o maj anglutno liparipen/mencionimos le “Tikne Egipto-sko” sar them le romengo.

III. 5

(inkalavdo thaj amboldino andar Gilsenbach 1994, p.49f.)

III. 6

Roma spiritualo-phirutne. Gravura katar Jacques Callot, 1622

(katar Hancock 1987, p. 15) (Detalio)

našle andar e thana kaj sas dukhavdärde le maripnastar.

Ama o majoritëto le romengo ačhile and-e thana save resle telal o xoraxano thagaripen. Jekh motivo vaš kadaja sas ke e roma sasas kerde ròburja ande dunavikane/dunaritiko principatura. Sa kadja, e romengi situacia probabil ke na resli maj bilači telal o Otomanikano (xoraxano) thagaripen (te kerasa komparacia le maj anglune raimatenca). Vi kaj phenen pe' kasave kola and-e tekstura-sursa, jekh religikano rezono/motivacia le migraciko si but bišajutno, special anda kodo kaj e xoraxane sas but maj toleranto kodolenca saven sas len aver patjamos de sar, te phenas, e kristianikane thema and-i Evropa. Probabil kaj e roma line and-o dikhipen i religikani motivacia, našindoj katar e “bipatjalne”/“paginura”, anglunes sar jekh modaliteta kašte oven akceptime amalikanes le kristianikane populaciatar.

E ANGLUNE AVILE: AVILIPEN DEKATAR O 1417 K-O 1421

And-o 1417, jekh grupo romenqo phirda maškar Lueneburg, Hamburg, Luebeck, Wismar, Rostock, Stralsund thaj Greisfiswald. O dominikano monastiraqo-rašaj Herman Cornerus vakerele anda' avrutne, ži atunč komplet biprinžarde, phirutne

manuša save avile ande jekh baro dñ/numero katar o divesutnipe/est and-i Alamannia thaj phirde p-i khoti le Germaniaki. Kadja, lesko “Khronikon” del o angluno buxlo raporto anda' o avipen jekhe bare gruposko romengo.

Sa karing kodi vrama, e “gypsy”-ura sikavdile andi Alsačia. And-i xronika le foroski Strasbourg, xramosardi and-o 16-70 šeliberš, o berš 1418 si reportime sar o berš le avilipnasko le “zeyginger”-enge; len “sas len dosta love thaj na dukhavenas ni jekhe mathjan”. Von avile – pala' sar phenel i xronika – andar o “Epirus”, anavjardo Tikno Egipto le manušendar.

Maj siguro thaj precizo informacije aven katar Kolmar. Kadava foro sas vizitime pretele 300 bipatálnendar/pagin-jendar and-o august 1418, thaj aver 100 manušendar trin divesa palal so o angluno grupo teljardas. Maj but e aba prinžarde informaciendar, atunči sas o angluno drom kana phenda pes vareso pala' e zлага le romenge, pala' e partikularo urjavipnata le džuvljenge, thaj pala' o drabaripen and-o vast (kiromancia).

Andar o berš 1418 si note po avilipen andar i Šveicaria/Suisse; pala' kodo, barilo o numero le avilipnatengo and-i Francia. And-o 22 agosto 1419, e “saračinja”, tradine le “rajestar Andrei le Tikno Egipetosko” resle and-o Chatillon-

en Dombes. And-i januara 1420, o “Raj Andreas” thaj 100 manuša aresle and-o Bruselo. And-o trintonaj/marti sa kodova berš, lengo avilipen si reportime and-o Deventer (Holandia). Šaj kadava grupo si sa kodova repotime and-i Francia. Ama na žanas absolut siguro. And-o 1421, isi reportime avilipnata and-o Bruges thaj Mons, inkë o palutno sas vizitime dujvar. And-o 8 oktobra, 80 manuša, tradine le “rajestar Andreas le Tikne Egipetosko” avile thaj sikavde jekh lil slobodo-phiripnako dino le thagarestar Sigismund. And-o 20 oktobra, jekh dujto grupo avilo palal leste, savesko šerutno sas anavjardo Mihael savo phenelas ke si o phral e angleder-phendesko Andreas. [III. 1]

LILA SLOBODO-PHIRIPNASKE

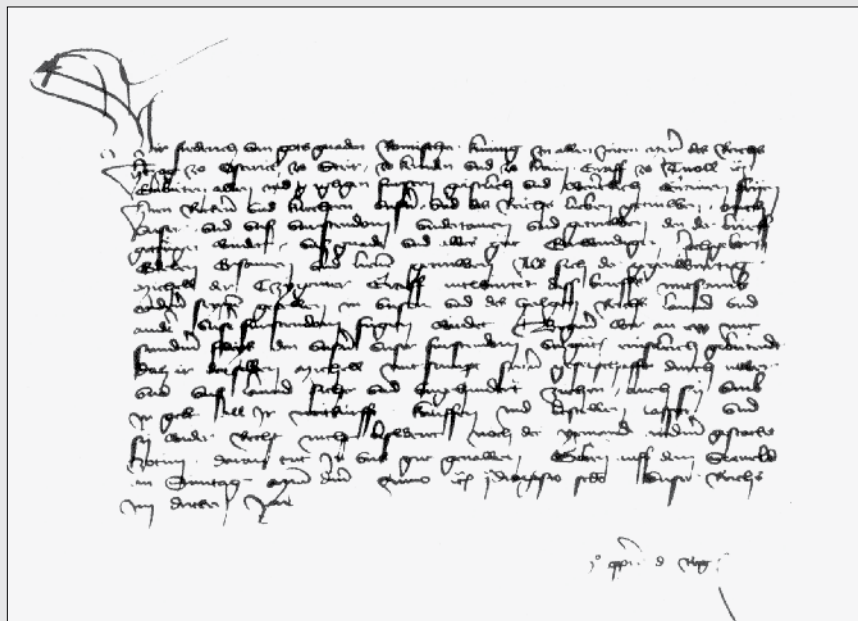
Butivar e surse phenen ke e romenge šerutnen/liderjen sasas len lila saste-phiripnaske kana resenas varekaj. Kasave dokumentura sas e anglune le passporturjengere thaj sas dine jekhe manušeske (and-adava kazo le rajeske/dukoske vaj vojevodoske) thaj garantisarenas jekh slobodo, thaj maj but, jekh o drom arakhlo/proteguimke kodoleske savo inkerelas les thaj leskere kompaniake. Šaj te thas amenge pučimata po čačipen kadale lilengo. Ama vi te

Andar o slobodo-phiripnasko lil katar o thagar Sigismund, dino and-o 17 aprili 1423, and-o Zips (Slovakia):

“Amaro pakivalo Ladislau, vojevodo gypsy, thaj kodola save si leskere, mangel Amenge teljardelesa te sikavas lenge Amaro partikularo lačhipen. Čajljol Amen te šunas lengo pakivalo mangimos thaj das les and-o vast kado lil. Kana o maj-opresikavdo Ladislau thaj leske manuša resen ande sarsavo foro Amare imperiumosko, ame rekomendisaras te sikaven lenge tumari pakiv karing Amende. Si te den len sarsavo felo protekciako, kaj o vojevodo Ladislau thaj e gypsyura, leske manuša, te dašti bešen maškar tumare idurjende bi te malaven pes pharipnatenca. Šaj te oven aver manuša maškar lende vaj šaj te ovel orso bilačo incidento, atoska si Amaro kamipen thaj Ame zorphenas eksplicit kaj numaj le vojevodos Ladislau, na tumen, si les o xakaj/čačipen te čhingarel vaj te mekel e došalen.”

III. 8

(amboldo katar Mayerhofer 1988, p. 13)

III. 7

Lil slobodo-phiripnasko katar o thagar Friedrich III vaš o konte Michel, aprili 15, 1442.

(katar Gilsenbach 1994, p. 81)

phenasa ke kasave lila sas butjarde thaj nakhavde katar jekh grupo avreste, vaj – buti kaj kerelas pes and-o Maškarutno Beršipen/Ages – bičačutne dokumentura sas phiravde, našti phenel pes nisar ke le romen na sas len vi čačutne dokumentura phiripnaske.

Jekh kasavo čačutno lil slobodo-phiripnasko butivar lipardo/mentionime si kodova dino le thagarestar Sigismund and-i vrama le Konsilioski le Konstancako (1414-1418). Ande kadava dokumento, o maj baro arakhno le kristianismosko garantisarel e romenge, save phenen anda pende ke “lengere čirlatune xasarde o patjamos and-o Tikno Egipto”, eskorta haj slobodo phiripen and-e leske thema thaj forura”. O Sebastian Münster, savo dikhla jekh kopia kadale lileski dešberšenca pala kodo, sikavel ande p’i “Cosmografia universalis”, dini avri and-o berš 1550, o Lindsau sar o than kaj sas kerdo, ama na phenel jekh precizo vrama.

Avrjal e thagarikane lilendar e slobodo-phiripnaske, le romen sas len penca vi lila avere šeliberšutne barerajendar. E garantisarimata kotar e individualo princura/thagarorre sas lenge but lache, specialo and-e regionura avri katar o Sfunto Romanikano Imperiumo,

kaj e thagarikane lila na sas prindžarde.

Liindoj and-o dikhipen e Evropake ulavipnata thaj i duti/obligacia kaj thavdelas athar te mangel pes protekcia ande but principatura thaj thagaripnata, e roma rodine rekomendaciake-lila save te oven lače sa thanende. Kasavo lil dašti ovelas dino vi jekhe rajestar katar i dujto universalo zor – o papa. O anglutno reporto savo phenel pala jekh papalno rekomendacia isi andar o berš 1422. Independent kasave lileske čačipnatar, but kopie musaj ke sas kerde. O paruvipen le anavengo thaj le adresako/thanesko thaj i inkonsistenca dikhindoj o ander (kodo so sas xramosardo and-o lil), kerde kadale kadja-phende papalo dokumentura te oven but suspekto. [III.10]

Jekh nevo dokumento sas le anglutne grupos romengo savo avilo and-o Regensburg and-o 1421. Sas – šaj autentiko/čačutno – jekh lil slobodo-phiripnasko katar o thagar Sigismund, lilo and-o Zips and-o berš 1423 e vojevodostar Ladislau thaj pirre “gypsy”-urendar. Ande kadava lil, o Sigismund na numaj ke garantisarel e maj-opre-phendeske Ladislau leski personalo protekcia, ama vi del konfirmacia p-o xulaipen/jurisdikcia opral peske manuša. Sa kadja, isi vi evidenca so na sas phandlipen/konekcia maškar kadava

grupo thaj kodova sikavdo maj anglal. O anav le vojevodosko, savo si eksplicit anavjardo jekh pakivalo avindo palal o thagar, ačaral sikavdol and-o Ungriko Them thaj and-i Polska; nanaj nijekh indikacia p-o spiritualo-phiripen (pilgrimažo) vaj p-i origina le “gypsy”-urengi; kadaja ligarel kodoleste kaj dašti phenel pes ke von sas aba and-o Ungriko Them varesave vramatar. Šaj von sas kotor jekhe dujto gruposko imigraciako savi kerda pes ande jekh aver trujalipen/konteksto. [III. 7, 8]

AVER AVIMATA ŽI AND-O 1435

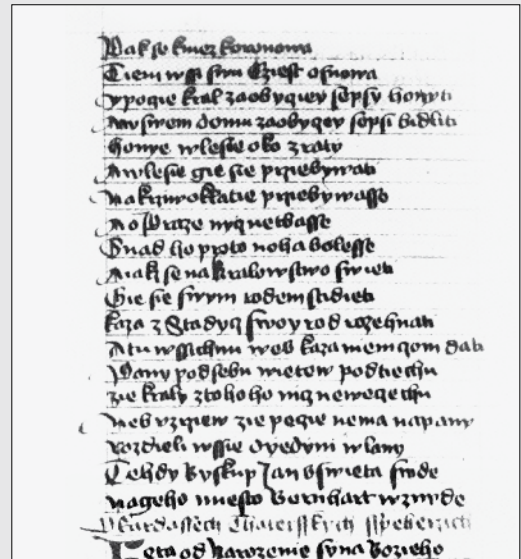
Jekh andar e maj buxle thaj živde reportura kodole anglutne vaxtenge sas dino jekhe biprinžarde manušestar and-o Paris. Ande pesko “Journal d’un bourgeois de Paris” vov sikavel sar, and-o 17 august 1427, 12 “penitentura” – “jekh duko, jekh konte, 10 manuša, sarre p-e grasteski zen” – aresle k-e udara le foroske Paris, ande kodi vrama uštavdo e anglikanjendar, thaj sikavde jekh lil slobodo-phiripnasko katar o papa Martin o V-to. Von phende so kerde jekh spiritualo-pelerinažo (pilgrimažo) k-i Roma, kašte phenen pengere bezexa – von xasardesas pengo patjavipen thaj odololoske

LIPARIPEN JEKHE BIPRINŽARDE THEMUTNESKO K-O PARIS

Pala' sar phenen e "burgezikane" eksplikacije, palal i avangarda le 12engi avile and-o 29 augusto jekh grupo maj baro desar 100 manuŝengo, žuvlja thaj xurde. E autoriteta na mukle len te den andre and-o šerutno foro, ama kerde lenge jekh than paš-i kapela St. Denis, savi arakhelas pes ande kodi vrama and-o uprunipen (nord) le forosko. Aparent, e roma lile bari atencia; o xramosarno le žurnaljesko phenel ke manuša kuriosa andar o sasto Pariso avile te putaren e jakha lende. Vov maj kerel jekh bari deskripcia pe lengo bešaipen/sikavipen, kerel prinžarde sare doša save sas thode pe avrutne (phenipen le baxtako, čoripen, magia...) – ama phenel ke vov našti konfirmisarel len. Kana o nevipen pala' e "mamuj-kristianikane" keripnata areslo k-o baro-rašaj le Parisosko, vov dia zor k-o kampo le romengo thaj ekskomunikisarda sa kodolen save sikavdesas penge vasta le drabarnenge. Fal pes ke i ekskomunikacia le romengi na sas trebutni, ke o baro-rašaj dikhelas len – madikh o lil e slobodo-phiripnasko katar o papa – sar "bipatjalne"/"paginura". Von numaj sas dine avri katar La Chapelle. I deskripcia kada-le eventurengi agordel e notasa ke e roma teljarde karing Pontoise and-o 8 septembra, 1427.

III. 9

(amboldino katar o Gilsenbach 1994, p. 68f.)

III. 10

Jekh andar e papalo lila slobodo-phiripnaske vaš e roma, kodoja kadja-phendi dini katar o Papa Martin o V-to and-o 1483.

(katar Hancock 2002, p. 30)

sas dine avri andar leng-o them. E papas-ko penitencako-zakono dino lenge sas te phiren jefta berša and-i lumja "bi te soven ande sovthaneste/patoste". [III. 9]

Numaj 3 kurke pala' kado, jekh "konte Thomas", khetanes pretele 40 manuŝenca, avilo andar jekh "avrutno thaj but durardo them" thaj sikavdile paš-o Amiens. Palal jekh baro rodipen/egzaminacia le papalikane lilesko e slobodo-phiripnasko, o konsilio čhinda godi (lia decizia) te mekel e avrutnen and-o foro thaj te del len "8 parizianikane livre" sar del pes kodolenge save mangel (milosteniako-diipen). O dives, o sa-kodova phenipen le faktengo, thaj o lil katar o Martin o V-to, savo si lipardo/mencionime panda jekhvar, ligaren kodoleste kaj šaj patjal pes ke kadava konte Thomas thaj o lidero le romengo pašal La Chapelle, saveske na kerda pes deskripcia detaliime, sas jekh thaj sa kodova manuŝ.

And-o 1429, o holandikano foro Deventer thaj aver lokalo raimata holandikane distrikturunge putarde udara manuŝenge andar o "Tikno Egipeto". E korespondento note andar e lila si but interesanto, anda kodo kaj o angluno drom sas phendo o alav "bipatjalno/paginno" and-i Holandia. Andar kodi vrama, kadava lav sas i denominacia vaš e roma.

E reslimata and-o Thüringen sas aver desar aver avilipnata pe germanikani phuv. E romen save aresle and-o Erfurt (and-o 1432) thaj and-o Meiningen (and-o 1435) fal pes ke nanaj len ni jekh konekcia le gruperenca sikavde maj anglal. Posibilo ke von si andar o dujto talazo (i dujto grupa) imigranturengi save avile andar o Ungriko Them.

BIPAKIV THAJ DOŠARIPNATA – KNIPEN DURJARIPNASKE, DEPORTACIA THAJ AVRICHUDIPEN

O phenipen ke lengo phiripen isi spiritu-alo-phiripen (pilgrimažo) thaj e lila slobodo-phiripnaske andine le romenge jekh amalikani recepcia k-o lengo anglutno sikavipen and-i Maškarutni thaj Ratutni Evropa. Ama vi kadja, e roma sas dikhle bilače jakhenca, de katar o anglunipen, e thanutne populaciatar, thaj special kodolendar andar e njamcikane-čhibaqe thema. But sigo, lengo avrutno sikavipen/aparicia, i "kali" morthi thaj lengo "teribilo" dikhipen sas asočiime karakteristikenca le negativo manuŝenge thaj le socialo na-lačo phiravipnasa/komportamentosa. Isi numaj xanci neutralo deskripcie, ama but haj butivar isi liparde e negativo deskripcie.

And-e anglutne surse, e roma aba sas sikavde sar vešeske manuŝa, nanaipnasa manierengo thaj bi Devleskere. Tikne ofense andine le proprietetake kerde te phenel pes ke e roma si "xarane čora". O phenipen le baxtako (o drabaripen), savo aparent sas jekh garavipen vaš o čoripen andar e pusukja, barjarde i xoli le religikane raipnatengi. E khangerikane raipnata dikhle "o drabaripen thaj i magia" maj anglal e romane trukurendar, thaj darandile vaš o spiritualo arakhipen lengere patjalnengo.

Andr-odova so o čoripe thaj o drabaripen (o phenipen le baxtako) sas butivar lipardo and-e surse thaj sas sigo dikhlo sar jekh etnikani karakteristika, nanaj ni jekh evidenca kaj te sikavel ke e roma kerde buti sar spionura vaš e xoraxane/turkura, sar phenda pes butivar. Vi kana nijekh rom na sas thodo and-o phandipen spionažostar, barilo o dikhipen le romengo sar "traditorja thaj bipatjalne", thaj gelo angle e šeliberšenca.

Inke de katar lengo anglutno avilipen, e roma sas tolerime e thanutne populaciatar jekh xarni/skurto vrama. Palal jekh xarni vrama kaj e avrutne sas dikhle (maj but vaj maj cerra) amalikanas, e thanutne populacie zumavde te inkeren

III. 11

O avilipen le gypsiurengo. Kerutno biprinžardo, c.1490. Tapiceria (makhlipen) opre pošomate.

(katar Fraser 1992, p. 101)

len avri katar e diza. E but-vicisarde pomane dine vaš i “pakiv le Devleski” paruvdile ande jekh “čajljaripen” e but-bare prezencatar le spiritualophirutnengi (pilgrimjengi). E foroske kronike phenen kaj, and-o 1463, dia pes e “gypsy”-urenge 7 pounds, “darum, dass sie von stund an hin wegschieden und die gemein unbeschädigt liessen” (kašte den avri andar i diz ande jekh časo thaj te na keren bilačhimata).

Kana e “gypsy”-ura boldinile – biinkerindoj konto ke na sas mukle te den andre, biinkerindoj konto le zoratatar so kerelas pes pe lende thaj, maj palal, le čačutne avričhudimatendar, biinkerindoj konto le deportaciendar thaj ke sas “kinde” kašte den avri – atunči kerda pes lengi aglutni ekspulzia zorasas. Anda kodo kaj sa maj but barili i bipakiv thaj i biamalikani pozicia p-e avrutne, e thanutne raimata haj o them

kerda phare akcie. O edikto dino and-o 1482 le elektorjestar Albrecht Achille andar Brandenburg, savo na delas slobodo le “gypsy”-uren te bešen opre leski phuv, thaj i deklaracia andar i vrama le “Reichstag”-oski (parlamentoski sesia) dini and-o 1497, savi kerelas e “gypsy”-uren manuša avri e legiatar, sas e anglutne akcie kerde karing i “persekucia le gypsiurengi” pe bari skala. [III. 4]

Bibliografia

Fraser, Angus (1992) *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Gilsenbach, Reimar (1994)** *Weltchronik der Zigeuner. Teil 1: Von den Anfängen bis 1599*. Frankfurt am Main: Peter Lang | **Gronemeyer, Reimer / Rakelmann, Georgia A. (1988)** *Die Zigeuner. Reisende in Europa*. Köln: DuMont Buchverlag | **Hancock, Ian (1987)** *The Pariah Syndrome. An account of Gypsy slavery and persecution*. Ann Arbor, Michigan: Karoma Publishers | **Hancock, Ian (2002)** *We are the Romani People. Ame sam e Rromane džene*. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Mayerhofer, Claudia (1988)** *Dorfzigeuner. Kultur und Geschichte der Burgenland-Roma von der Ersten Republik bis zur Gegenwart*. Wien: Picus Verlag | **Tcherenkov, Lev / Laederich, Stéphane (2004)** *The Rroma. Volume 1. History, Language and Groups*. Basel: Schwabe Verlag | **Vossen, Rüdiger (1983)** *Zigeuner. Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies zwischen Verfolgung und Romantisierung*. Frankfurt am Main: Ullstein